

4. "Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыру және дамыту жөніндегі 2015 - 2015 жылдарға арналған бағдарламаны бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы Қаулысы»

5. Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігі. // egov.kz // zakon.kz

6. Официальный сайт Банка развития Казахстана – URL: <http://www.kdb.kz>

7. Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК – URL: http://stat.gov.kz/faces/homePage?_afLoop=33794961517868990

Қазақстанда нәтижелі жұмыспен қамтуды дамытуды қолдау тетігі

Е.Б. Жайлауов Е.Б.¹, Н.Н. Ескендир², М.Н. Акмолда³

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы, Phd

^{2,3}Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы

Esk_nesip@mail.ru, jannur84@mail.ru

^{1,2,3}Қарагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова, г. Караганда

Түйіндеме: Мақалада Қазақстанда нәтижелі жұмыспен қамтуды қолдау тетіктері қарастыру барысында, жұмыспен қамтуға оның ішінде нәтижелі жұмыспен қамтуға анықтама бере отырып, Қазақстандағы нәтижелі жұмыспен қамтуды талдай отырып мәселелері анықталған.

Кілт сөздер: жұмыспен қамту, нәтижелі жұмыспен қамту, жұмыссыздық, өзін-өзі жұмыспен қамту

Еңбек нарығындағы жұмыспен қамту және жұмыссыздық жай-күйінің мәселелері Қазақстан Республикасының Ұлттық экономикасы үшін айрықша өзекті. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің жолдауында еңбек нарығының тиімділігін қамтамасыз ету, әркім өз әлеуетін іске асыра алатындай жағдай жасау маңызды екенін атап өтті. «Барлық негізгі мамандықтар бойынша заманауи стандарттар әзірлеу қажет. Бұл стандарттарда жұмыс берушілер мен бизнесмендер қызметкерлердің қандай білімі, дағдылары мен құзыреттілігі болуы тиіс екенін нақты бекітеді. Кәсіптік стандарттардың талаптарына сүйене отырып, жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу немесе қолданыстағы білім беру бағдарламаларын жаңарту қажет.

Жұмыспен қамту – экономиканың, халықтың әл-ауқатының аса маңызды сипаттамасы; жұмыспен қамту деңгейі-маңызды макроэкономикалық көрсеткіш. Бірақ жұмыспен қамту тек экономикалық құбылыс ғана емес, ол демографиялық процестерге байланысты, әлеуметтік саясаттың бір бөлігі болып табылады, яғни демографиялық әлеуметтік мазмұны бар.

Экономикалық санат ретінде жұмыспен қамту-бұл халықтың еңбек қызметіне қатысуы бойынша қатынастардың жиынтығы, оны еңбекке қосу шарасын, қызметкерлерге қоғамдық қажеттіліктерді және жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесін, ақы төленетін жұмыс орындарында, табыс алуда білдіреді. Осы тұрғыдан жұмыспен қамту еңбек нарығының аса маңызды сипаттамасы болып табылады.

Нәтижелі жұмыспен қамту — бұл, бір жағынан, қоғамдық еңбек өнімділігінің өсуі негізінде қоғамның әрбір мүшесіне лайықты табысты, денсаулықты, білім беру және кәсіби деңгейінің өсуін қамтамасыз ететін халықты жұмыспен қамту.

Нәтижелі (тиімді) жұмыспен қамту бірнеше көрсеткіштермен бағаланады: халықты жұмыспен қамту деңгейі кәсіби еңбекпен, еңбекке қабілетті халықты қоғамдық шаруашылықта жұмыспен қамту деңгейі, жұмыс істейтіндерді қоғамдық шаруашылық салалары бойынша бөлу құрылымы, жұмыс істейтіндердің кәсіптік-біліктілік құрылымы.

Өнімді жұмыспен қамтудың негізгі мәні келесі. Кез келген жұмыс емес, тек екі маңызды талаптарға жауап беретін жұмыс қоғамдық қолайлы деп саналуы мүмкін. Біріншіден, жұмыспен қамту еңбеккерлерге лайықты адам өмірін қамтамасыз ететін табыс әкелуі тиіс. Демек, жұмыспен қамту саясатының кіріс саясатымен, инфляцияға қарсы әрекеттермен және т. б. тікелей байланысы туындайды. Соңғысының жеке жағдайы — жұмыссыздықтың алдын алу үшін артық қызметкерлерді ұстау немесе ресми жұмыс орындарын құру-мемлекеттің саясаты әрбір адамның еңбегі экономикалық тұрғыдан орынды, қоғам үшін барынша өнімді болуына ықпал етуі тиіс.

Толық жұмыспен қамту жұмыс орындары экономикалық тұрғыдан орынды мәртебеден біршама ауытқыған жағдайда да, олардың кәсіптік-біліктілік құрамына, жұмыс істейтіндердің білім деңгейіне

сәйкес келмеген жағдайда да орын алуы мүмкін. Сол кезде қызметкерлер де, мемлекет де экономикалық және әлеуметтік шығындарды көтереді. Қызметкерлердің бір бөлігі олардың қалыптасқан өмір сүруін қамтамасыз етпейтін төмен табыс алатын болады. Мемлекет пен қоғам ресурстарды бюджетке, әлеуметтік қорларға жете бөле алмайтын болады.

Сондықтан нәтижелі жұмыспен қамту немесе тиімді жұмыспен қамту проблемасы туындайды. Осы мәселе бойынша экономистер арасында пікірлер кең таралған. Көптеген отандық экономистер әлеуметтік бағдарланған нарықтық экономика жағдайында нәтижелі жұмыспен қамту деп халықтың жұмыспен қамтылуын түсінеді, ол қоғамдық еңбек өнімділігінің өсуі негізінде қоғамның әрбір мүшесінің лайықты табысын, денсаулығын, білім беру және кәсіби деңгейінің өсуін қамтамасыз етеді.

Өнімді жұмыспен қамтудың мұндай анықтамасы өте қолайлы, ол адамның жан-жақты дамуын көздейді. Алайда, мұндай кең анықтаманы пайдалана отырып, бір көрсеткіштің көмегімен тиімді жұмыспен қамтуды өлшеу мүмкін емес, бірақ көрсеткіштер жүйесі арқылы сандық сипаттама беруге болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрінен халықты жұмыспен нәтижелі қамту халықты еңбекке қосу шараларын, қызметкерлерге және жеке қажеттіліктерге, ақы төленетін жұмыс орындарында, табыс алуда қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесін білдіреді деген қорытынды жасауға болады. Бүгінде Қазақстанда халықтың экономикалық белсенділік деңгейі жоғары. 2018 жылы экономикалық белсенді халықтың саны 9 млн адамды құрады. Бұл ретте экономикалық белсенділік деңгейі 1,7 пайыздық тармаққа азайған және 70% құрады. Экономикалық белсенді халық саны 8,6 млн адам экономикалық қызметпен айналысатындар ретінде және 0,5 млн адам – жұмыссыздар ретінде жіктеледі. 2014 жылмен салыстырғанда жұмыссыздар саны 29,3 мың адамға немесе 6,2% қысқарды.

2017 жылдың соңына қарай Қазақстанда 454 мың адам толық емес жұмыспен қамтылған. Осылайша, 24 мыңнан астам адам қосымша жалақы іздеуде және 215 мың адам негізгі жұмыстан басқа қосымша жұмыс істеді. Қосымша жұмысы бар бір адамның жұмыс уақытының орташа ұзақтығы 13 сағатты құрайды. Сонымен қатар, 298 мың қазақстандық қосымша табыс үшін көп уақыт жұмыс істегісі келеді.

Алайда, жалпы, қосымша жұмыс істейтін халық саны қысқаруда. Сондай-ақ, 2017 жылдың соңына 660 мың жұмыспен қамтылған халық белгіленген жұмыс күнінен аз жұмыс істеген. Оның 180 мыңы күніне 10 сағаттан аз еңбек қызметімен айналысқан.

Демек, еңбек нарығының экономикалық және әлеуметтік тиімділігін қамтамасыз ету үшін еңбек нарығының икемділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік әділеттілік пен әлеуметтік қорғау жағдайларын жасауға бағытталған теңдестірілген реттеу Саясаты қажет.

Көп жағдайларда еңбек нарығындағы формалды емес сектор экономиканың формалды секторындағы жұмыс орындарының жеткіліксіздігі нәтижесінде жұмыспен қамтуды ұйымдастыру тәсілдерінің бірі ретінде халықтың бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Өзін-өзі жұмыспен нәтижелі қамтығандар құрылымындағы негізгі топ жеке негізде жұмыс істейтіндер (тіркелген және белсенді жұмыс істейтіндер), табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен жоғары (70,2%) болып табылады. Бұдан әрі жеке қосалқы шаруашылықта өз бетінше жұмыспен айналысушылар табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен (23,5%) жоғары сату үшін өнім өндірумен жүреді.

Бұдан басқа, өнімсіз өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың едәуір үлесін жұмыс істемейтін және тіркелмеген (47,3%) жеке негізде жұмыспен қамтылғандар, сондай-ақ табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен жоғары (19,1%) жеке негізде жұмыспен қамтылғандар құрайды.

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатын сақтау елдің бюджет жүйесіне экономикалық жүктемені арттырудың факторы болып табылатынын ерекше атап өткен жөн. Мысалы, 2017 жылдың соңына салық комитеттерінде тіркелген өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың тек 40% - ы ғана зейнетақы қорына аударымдар жүргізді. Қалған бөлігі (негізінен өнімсіз жұмыспен қамтылғандар) зейнетақы жүйесіне қатыспаған жағдайда болашақта тек базалық ең төменгі зейнетақы алатын болады. Бюджетке салық түсімдерін толық алмаудан көрінетін әлеуетті жіберіп алған экономикалық пайдалармен қосымша проблемалар бар.

Көптеген өзін-өзі жұмыспен қамтығандар әлеуметтік қорғау және қолдау жүйесімен қамтылмаған. Кәсіптік білім алуға қол жеткізудің шектеулі болуына байланысты формальды еңбек нарығында бәсекеге қабілетсіз ауыл жастарының жағдайы күрделі болып табылады. Кедейшілік пен білім берудің әлсіз деңгейі селянды қалаға қоныс аударуға мәжбүр етеді, бұл қалалық еңбек нарықтарында қосымша жүктемеге алып келеді. Ішкі көшіп-қонушылардың бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі жұмыссыздыққа немесе еңбекақының ең төменгі төлемімен және әлеуметтік кепілдіктердің

толық болмауымен көлеңкелі жұмыспен қамтуға қатысуға әкеп соғады. Еңбек нарығының осындай жай-күйінің тікелей салдары кедейлікті сақтау болып табылады. Қазақстанның еңбек нарығында кәсіптік білім беру мен кадрларды даярлаудың проблемаларынан, еңбек ресурстарының жеткіліксіз кәсіби ұтқырлығынан туындаған жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныстың сәйкессіздігі байқалады.

Соңғы онжылдықтың белсенді талқыланатын тақырыбы Төртінші өнеркәсіптік революция (робототехника, нанотехнологиялар, 3D-баспа, биотехнология және т.б.) және ол жақын болашақта еңбек нарығына қалай әсер етеді. Бір жағынан, инновациялар кәсіпорындардың өнімділігін арттыруға ықпал етеді, бұл олардың еңбек ресурстарына деген сұранысын төмендетеді. Екінші жағынан, өнімділікті арттыру кәсіпорындар шығыстарының қысқаруына және, демек, өнім бағасының төмендеуіне әкеледі, бұл сұраныстың ұлғаюына, өндірістің кеңеюіне және нәтижесінде қосымша жұмыс орындарын құруға алып келуі мүмкін.

Кез келген жағдайда жаңа технологияларды енгізуден болатын салдар кәсіпорындардың, секторлар мен елдердің сипаттамаларына байланысты барлық адамдар үшін әртүрлі болады, сондықтан оларды болжау қиын. Дегенмен, бүгін жиі сұрақтар қойылады - қандай мамандықтар ескіреді, Роботтар кімді ауыстырады, қандай міндеттер автоматтандырылады, қандай мамандар мен дағдылар қажет? Қазіргі таңда бұл сұрақтарға бірыңғай жауап жоқ. Әр түрлі сарапшылар мен ғалымдар "технологиялық" жұмыссыздық бойынша, яғни автоматтандыру нәтижесінде қызметкерлердің қысқаруы бойынша әр түрлі бағалаулар келтіреді.

Осылайша, жаңа технологиялар мен инновациялар өміріміздің барлық аспектілеріне әсер етеді және оларға қарсы тұру пайдасыз. 4.0 индустрияны дамыту процесінде туындайтын қазіргі және болашақтағы қиындықтарды еңсеру үшін мемлекет, білім беру институттары мен жеке сектор тығыз әріптестікте болатын жағдайлар жасау қажет. Әлеуметтік әріптестер болашақ еңбек нарығының ықтимал "сценарийлерін" анықтауға ғана емес, тиісті саясаттарды әзірлеуге және іске асыруға қатысуға тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Послание Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. // www.akorda.kz

2. Ваховский Е.В. Трансформация занятости в условиях инновационного развития экономики. Автореферат дисс..канд.экон.наук:08.00.05/Евгений Вячеславович Ваховский.- Саратов, 2016.-30с.

Развитие цифровой экономики Республики Казахстан: реалии, проблемы и задачи

Т.А. Мукашев¹, И. Ткаченко²

¹ к.э.н., доцент кафедры экономики и международного бизнеса,

² студентка 1-го курса по специальности «Бизнес аналитика и бизнес консалтинг»

timur-iro@mail.ru

^{1,2} Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация. В статье рассматриваются значение цифровой экономики в жизнедеятельности современного общества, раскрываются сложности и задачи перехода от традиционной экономики к цифровой модели инновационного развития. Использован комплексный подход к изучению современного состояния и проблем перехода к цифровизации отечественной экономики.

Ключевые слова: Цифровая экономика, модели развития, инструментарий, государственный сектор, малый и средний бизнес, проблемы, перспективы.

В условиях современного развития, существующих геополитических реалий, особенностей внешней и внутренней политики Республика Казахстан сталкивается с серьезными вызовами в сфере глобальной конкурентоспособности и национальной безопасности, важнейшим фактором в решении которой является развитие цифровой экономики в стране.

Имеющийся мировой опыт разработки и применения инструментария цифровой экономики показывает успешное функционирование многих ее элементов во многих сферах жизнедеятельности. К ним можно отнести: систему государственного и местного управления, жилищно-коммунальное хозяйство, средства массовой информации, передача многих документов и сообщений на цифровые